

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 27, Αρ. 1 (2006)

Αφιέρωμα: Συγκρουσιακή πολιτική, κοινωνικά κινήματα

Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος, Αστέρης Χουλιάρας, Σωτηρης Ρούσσος, Παντελής Σκλιας, Ο Τρίτος Κόσμος. Πολιτική, κοινωνία, οικονομία, διεθνείς σχέσεις, εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 2005, 357 σελ.

Παναγής Παναγιωτόπουλος

doi: [10.12681/hpsa.14678](https://doi.org/10.12681/hpsa.14678)

Copyright © 2017, Παναγής Παναγιωτόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παναγιωτόπουλος Π. (2017). Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος, Αστέρης Χουλιάρας, Σωτηρης Ρούσσος, Παντελής Σκλιας, Ο Τρίτος Κόσμος. Πολιτική, κοινωνία, οικονομία, διεθνείς σχέσεις, εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 2005, 357 σελ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 27(1), 173–177. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14678>

αναλυτικό. Επίσης αρκετές υποσημειώσεις, όπως, για παράδειγμα, εκείνες που αναφέρονται στο έργο της Αρχής Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων θα μπορούσαν να ήταν πολύ πιο συνοπτικές.

Συμπερασματικά το βιβλίο του Σαματά μπορεί να εκτιμηθεί ως μια σοβαρή, ισορροπημένη, άρτια τεκμηριωμένη και επίπονη προσπάθεια ανάλυσης του πανοπτικού φαινομένου στη σύγχρονη Ελλάδα η οποία, επίσης, κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για την παραβίαση των ατομικών και δημοκρατικών δικαιωμάτων. Η μελέτη αυτή έρχεται σε κατάλληλη χρονική στιγμή, όταν λόγω και του «πολέμου εναντίον της τρομοκρατίας» οι παρακολουθήσεις κάθε τύπου νομιμοποιούνται και γενικεύονται παντού. Σε αντίθεση με τις παλαιές δικτατορίες κάθε απόχρωσης, όπου η καταπίεση και οι διακρίσεις ήταν ευδιάκριτες και καταδικαστέες, σήμερα η τάση ολοκληρωτισμού κάθε εξουσίας με τις νέες πανοπτικές τεχνολογίες ελέγχου και χειραγώγησης είναι δυσδιάκριτη ενώ επιτυγχάνεται εύκολα η νομιμοποίηση του περιορισμού της δημοκρατίας και των ελευθεριών –σε αυτό το πλαίσιο το βιβλίο που παρουσιάσαμε είναι δύο φορές πιο χρήσιμο και αξιοπρόσεκτο. Είναι γραμμένο και επιμελημένο βέβαια για ακαδημαϊκό κυρίως κοινό και χρησιμοποιεί ειδική ορολογία από τη διεθνή βιβλιογραφία. Ελπίζουμε ότι στην ελληνική του μετάφραση θα απευθύνεται περισσότερο στον μέσο έλληνα πολίτη. Έτσι πιστεύουμε ότι θα συμβάλει και στον απώτερο στόχο του, να συνειδητοποιήσουν δηλαδή οι πολίτες την καθημερινή παραβίαση και εκμετάλλευση της ιδιωτικότητάς τους, όχι μόνο από το κράτος αλλά από πληθώρα παραβατών, ώστε να αγωνιστούν για την προστασία της ιδιωτικής τους ζωής καθώς και τον πληροφοριακό και συνολικό αυτοκαθορισμό τους.

ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΚΗΣ - ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΨΥΛΛΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΣΤΕΡΗΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ, ΣΩΤΗΡΗΣ ΡΟΥΣΣΟΣ, ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΣΚΛΙΑΣ, *Ο Τρίτος Κόσμος. Πολιτική, κοινωνία, οικονομία, διεθνείς σχέσεις*, εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 2005, 357 σελ.

Ο Τρίτος Κόσμος είναι σχεδόν όλος ο κόσμος: οι περισσότεροι άνθρωποι ζουν και πεθαίνουν «εκεί», τα περισσότερα κράτη ασκούν «εκεί» την εξουσία τους, σε εκείνες τις χώρες εντοπίζονται οι κύριες πλουτοπαραγωγικές πηγές του πλανήτη. Και όμως, ο Τρίτος Κόσμος, αυτή η «αφανής υπερδύναμη», είναι υποταγμένος. Υποταγμένος πρώτα απ' όλα στις φοβικές μας προκαταλή-

ψεις: «από εκεί έρχονται οι μετανάστες», «εκεί ανδρώνονται οι τρομοκράτες», «εκεί επωάζονται οι σύγχρονες επιδημιολογικές απειλές». Παραμένει επίσης δέσμιος του σκληρού φυσικού κόσμου που τον περιβάλλει. Πάνω απ' όλα όμως, ο Τρίτος Κόσμος εξακολουθεί να είναι οικονομικά εξαρτημένος από τον τρόπο που η αναπτυγμένη Δύση συντηρεί, αιώνες τώρα, την απόλυτη υπεροχή της απέναντί του.

Μαζί όμως με αυτή τη κραυγαλέα ασυμμετρία η οποία μεταφράζεται σε θεμελιώδεις ανισότητες μεταξύ Βορρά και Νότου (προσδόκιμο ζωής, βιοτικό επίπεδο, συχνότητα εμφάνισης πολέμου) φαίνεται, τα τελευταία σαράντα χρόνια, να έχει συντελεστεί μια αλλαγή παραδείγματος στον τρόπο που η Δύση προσλαμβάνει και αντιμετωπίζει τις κοινωνίες αυτές. Μια αλλαγή –σταδιακή, αργή, συχνά αντιφατική– που αν δεν είναι σε θέση να καταργήσει αυτή τη μέγιστη πλανητική διαίρεση, τουλάχιστον υπονομεύει τον δυτικό εθνοκεντρισμό και την ηγεμονική του κουλτούρα, τόσο σε επίπεδο των κρατών όσο και σε εκείνο της κοινωνίας πολιτών.

Με αφετηρία τον πολιτικό ριζοσπαστισμό της δεκαετίας του 1960 και θεωρητικό οδηγό τη διαφοριστική ανθρωπολογία του Levy-Strauss, ανατράπηκαν προοδευτικά τα στερεότυπα που επί αιώνες καλλιεργούσαν την ιεραρχική πρωτοκαθεδρία του λευκού, χριστιανικού, δυτικού πολιτισμού έναντι των «υπολοίπων». Η αλληπλεγγύη στους αντι-αποικιακούς αγώνες, τα αναπτυξιακά υποδείγματα προοδευτικών οικονομολόγων, κατέστησαν τον Τρίτο Κόσμο μια σημαντική πολιτική και συναισθηματική αναφορά για τους πολίτες του βόρειου ημισφαιρίου. Οι κοινωνίες της αφθονίας, σε πείσμα κάποτε του κεφαλαίου και των κρατικών πολιτικών, σε επιλεκτική συμπάρataξη μαζί τους εδώ και λίγο καιρό, αποσυναρμολόγησαν την αποικιακή τους παράδοση και σε κάποιο βαθμό «αξιοποίησαν» τα συναισθήματα ενοχής που προκαλεί αυτή η αλλαγή παραδείγματος για να αναστοχαστούν τον κοινωνικό δεσμό και την έννοια της αλληπλεγγύης, ακόμη και στις ίδιες τις κοινωνίες τους.

Πέρυσι, ξανά, μέσα από τη καταστροφή του τσουνάμι, τις προτάσεις ηγετών μεγάλων δυτικών κρατών για τη διαγραφή μέρους του χρέους, τις συναφείς πλανητικές συναυλίες, ο Τρίτος Κόσμος επανήλθε στον διεθνή δημόσιο διάλογο. Τα ελαστικά βραχιόλια της εξατομικευμένης φιλανθρωπίας που ακόμη κοσμούν αρκετούς αντρικούς και γυναικείους καρπούς σημαδεύουν τον καθένα μας με το αίτημα μιας εναλλακτικής σχέσης με τους πολίτες των αναπτυσσόμενων χωρών. Σήμερα ακόμη βλέπουμε την ανάπτυξη μιας καταναλωτικής συμπάρataξης μεγάλων εταιριών ρουχιισμού (Red), που προσκαλεί τον πολίτη σε αυτό που θα ονομάζαμε συνειδησιακή κατανάλωση. Στην

επιλογή προϊόντων δηλαδή εκ των οποίων ένα μικρό αλλά αισθητό μέρος της τιμής αγοράς αποδίδεται από την εταιρία για την ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου (το φαινόμενο αποκαλείται και «εταιρική κοινωνική ευθύνη»). Θα μπορούσαμε να αναφερθούμε ακόμη σε ποικίλες και αναπτυσσόμενες μορφές εξ αποστάσεως αλληλεγγύης, όπως η αναδοχή παιδιών του Τρίτου Κόσμου η οποία έχει βρει αρκετή απήχηση και στη χώρα μας και που, μαζί με όλα τα προηγούμενα, δημιουργεί την ανάγκη για μια επαναδιαπραγμάτευση των εργαλείων που ως τώρα διαθέταμε για να κατανοήσουμε φαινόμενα όπως η φιλανθρωπία.

Στη συγκυρία αυτή, η έκδοση του βιβλίου *Ο Τρίτος Κόσμος. Πολιτική, κοινωνία, οικονομία, διεθνείς σχέσεις*, των Δημήτρη Α. Σωτηρόπουλου, Αστέρη Χουλιάρη, Σωτήρη Ρούσου και Παντελή Σκλιά, από την πετυχημένη σειρά «Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική» που διευθύνει ο Σωτήρης Ντάλλης στις εκδόσεις Παπαζήση, αποτελεί μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για έγκυρη επιστημονική εισαγωγή σε ένα ζήτημα που πολλοί θεωρούν σημαντικό και πολιτικά κρίσιμο, λίγοι όμως γνωρίζουν σε βάθος.

Μακριά από τα ιδεολογήματα που κάποτε στοιχημάτιζαν ότι η παγκόσμια επανάσταση θα ξεκινούσε από τις Άνδεις, την Αγκόλα ή τη Μέση Ανατολή, αλλά και από τις εξωτικές μυθολογίες που τα αντικατέστησαν, το βιβλίο πραγματεύεται συστηματικά την κοινωνική, πολιτική και οικονομική ταυτότητα των μεγάλων γεωπολιτισμικών συνόλων του Τρίτου Κόσμου. Προσφέρει, για πρώτη φορά στο ελληνικό κοινό, έναν οργανωμένο οδηγό που αποτυπώνει με σαφήνεια τη γέννηση, την ιστορική πορεία και τα σημερινά χαρακτηριστικά αυτών των περιοχών (αλλά και εθνικών κοινωνικών σχηματισμών, πιο συγκεκριμένα), δίνοντας έμφαση στα πραγματολογικά δεδομένα, τα ακριβή στοιχεία και τη συστηματική οργάνωση των πληροφοριών. Η επάρκεια του εμπειρικού όμως και η πολυπαραγοντική τεκμηρίωση που διακρίνει το έργο δεν οδηγεί σε άκριτο θετικισμό. Οι κυριότερες θεωρητικές προσεγγίσεις του ζητήματος αξιοποιούνται κριτικά για τον έλεγχο των υποθέσεων εργασίας των συγγραφέων και συνυφαίνονται με την ίδια την εμπειρική ανάλυση.

Προσπλωμένοι στην ψύχραιμη περιγραφή ενός πεδίου του οποίου η πραγματικότητα είναι συχνά δραματική, οι συγγραφείς αξιοποιούν το εντυπωσιακό φάσμα της διεθνούς βιβλιογραφίας για να παρουσιάσουν ιστορικές καταβολές, κοινωνικές σχέσεις, πολιτικά δεδομένα των χωρών της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής, της Μέσης Ανατολής και της Νότιας Ασίας. Μελετώντας περιοχές και χώρες άλλοτε συγκριτικά και άλλοτε αυτοτελώς, εντάσσοντας τις ταυτόχρονα στο παγκοσμιοποιημένο και στο στενότερο γεωγρα-

φικό τους περιβάλλον, το βιβλίο δείχνει ότι αυτό που βιαστικά ονομάζουμε «Τρίτος Κόσμος» δεν αποτελεί ομοούσιο σύμπαν. Αλλά ότι οι «ζώνες υποανάπτυξης» που τον αποτελούν απαρτίζονται και αυτές από συγκεκριμένες εθνικές κοινωνίες οι οποίες διέπονται από συγκεκριμένες δομές και δυναμικές που απέχουν πολύ από τη στερεότυπη και ασαφή ταυτότητα «Τρίτος Κόσμος» η οποία συχνά συσκοτίζει παρά φωτίζει τις πραγματικές μορφές ζωής σε αυτές τις περιοχές.

Η καίρια αυτή επιλογή των συγγραφέων τούς επιτρέπει επιπλέον να διατηρήσουν αποστάσεις ασφαλείας από την ιδεολογική σύλληψη που, για χρόνια, περιόριζε τον Τρίτο Κόσμο στην ασφυκτική παράσταση ενός σύμπαντος καταπιεσμένου και απολύτως ελεγχόμενου από τα «κυρίαρχα ιμπεριαλιστικά κράτη». Όπως σημειώνει ο Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος στην εισαγωγή του «η πολύπλευρη εξάρτηση των κρατών του Τρίτου Κόσμου από τη Δύση δεν συνεπάγεται ότι τα αίτια όλων των εσωτερικών εξελίξεων στα κράτη αυτά είναι απαραίτητως εξωγενή [...] γι' αυτό και [...] αναζητείται το μείγμα των εξωγενών και ενδογενών επιρροών που έχουν διαμορφώσει τη σημερινή όψη σε κάθε περιοχή του». Η πολυπαραγοντική αυτή επιλογή (μια από τις αξιοσημείωτες αρετές του βιβλίου) δείχνει ότι η λύση στα προβλήματα του Τρίτου Κόσμου δεν είναι μία και μοναδική και ότι τα ερωτήματα που ταλανίζουν τις κοινωνίες αυτές αλλά και τη διεθνή κοινότητα δεν είναι πάντοτε διλημματικά. Γι' αυτό και η πείνα, η φτώχεια, ο αμφιλεγόμενος ρόλος των πολιτικών ελίτ, η πολιτικοποίηση του ιερού, οι εθνοτικές και εμφύλιες συγκρούσεις αλλά και η τρομοκρατία, ο αναλφαβητισμός και η επιδημιολογική κρίση που σοβεί λόγω, π.χ., του AIDS δεν ερμηνεύονται ως απότοκοι μιας συνειδητής και απάνθρωπης καταπίεσης από τις χώρες του Βορρά μα ούτε και ως φυσικό επακόλουθο ενός καθυστερημένου συστήματος αξιών και νοσημάτων ή ενός ανελέητου και μοιραίου γεωγραφικού ντετερμινισμού. Αντιθέτως, οι συγγραφείς διαλέγονται τόσο με τις ενσυνείδητες πολιτικές ιμπεριαλιστικής εκμετάλλευσης και τη πρόθυμη σύμπραξη συγκεκριμένων εντόπιων κοινωνικών στρωμάτων που προτιμούν τη κοινωνική καθήλωση από τον εκουγχρονισμό όσο και με τις μακροχρόνιες και εγγενείς παθολογίες αυτών των οικονομικών και κοινωνιών.

Το βιβλίο δεν προτείνει λύσεις για τη σωτηρία του Τρίτου Κόσμου, ούτε φυσικά τη «προστασία μας» από την επιθετικότητά του, διατηρεί όμως τη βαθιά πολιτική μέριμνα που απαιτεί η ενασχόληση με ένα τόσο ευαίσθητο ζήτημα του καιρού μας. Διάκειται ευμενώς προς αναλύσεις οι οποίες προκρίνουν τον εκδημοκρατισμό ως μοχλό ανάπτυξης και στοιχειώδους επιβίωσης (με

χαρακτηριστικό εκπρόσωπο τον νομπελίστα Amartya Sen) και δεν παραλείπει να σημειώσει την απαίτηση για μια γενναιόδωρη διακρατική πολιτική ανάπτυξης και μια στρατηγικού επιπέδου μεταφορά πόρων από τις πλουσιότερες προς τις φτωχότερες χώρες του πλανήτη. Στη λογική του Sen και άλλων σημαντικών κοινωνικών επιστημών που ειδικεύονται στη μελέτη των διεθνών σχέσεων αλλά και των συγκεκριμένων περιοχών του πλανήτη, το βιβλίο αναδεικνύει ότι, τουλάχιστον από τη σκοπιά της εμπειρικής παρατήρησης, εκείνες οι κοινωνίες του Τρίτου Κόσμου που επενδύουν στη δημοκρατία (το επιχείρημα παρουσιάζεται κατ' ανάγκην σχηματικά) μοιάζουν πιο ικανές και να αναπτυχθούν και να επιλύσουν θεμελιώδη προβλήματα όπως το επισοιτιστικό. Οι συγγραφείς, ωστόσο, δεν προσκολλώνται άκριτα σε αυτές τις παρατηρήσεις μιας και στο κοινό τους συμπερασματικό κεφάλαιο αναδεικνύουν, σύντομα αλλά περιεκτικά, την ανάδυση εκείνων των νέων χαρακτηριστικών που καθιστούν τα «κοινωνικά προβλήματα» ακόμη πιο σύνθετα. Πρόκειται για τη ενδημική πλέον επανάκαμψη του «ιερού» ως προσδιοριστικού παράγοντα στην πολιτική, η οποία επί εδάφους παραδοσιακών εθνοτικών και εμφύλιων συγκρούσεων, συναρθρώνεται σήμερα με τις σύγχρονες μορφές τρομοκρατίας αλλά και θολά αιτήματα κοινωνικής χειραφέτησης.

Όπως σε κάθε επιτυχημένη συγγραφική προσπάθεια, οι πληροφορίες και αναλύσεις που προσφέρονται γεννούν την επιθυμία για ακόμη περισσότερα. Ο αναγνώστης θα περίμενε, για παράδειγμα, να ενημερωθεί για την εικόνα της Δύσης στις κοινωνίες του Τρίτου Κόσμου, για τις καινοτόμες συνθέσεις δυτικών και παραδοσιακών μορφών διαχείρισης της φτώχειας, του πολέμου και της ίδιας της ανάπτυξης –έχουμε κατά νου την επιτυχία του μικτού συστήματος απόδοσης δικαιοσύνης που συνδύασε μορφές του φυλετικού εθιμικού δικαίου με τις δικονομικές εφαρμογές του γραπτού νόμου στην τιτάνια προσπάθεια για εθνική συμφιλίωση στη Ρουάντα. Το παράδειγμα των ευρωπαϊκών μεγαλουπόλεων μας κάνει να σκεφτούμε επίσης πόσα λίγα γνωρίζουμε για αυτές τις νέες μεγάλες «ζώνες Τρίτου Κόσμου» που γεννιούνται στη καρδιά των ευρωπαϊκών μητροπόλεων, αναβιώνοντας την απωθημένη εικόνα μια υπο-προλεταριακής ζωής. Μιας ζωής που δεν βιώνεται μόνον «εκεί», αλλά που σήμερα χτυπά και τη δική μας πόρτα. Η πρόσφατη γαλλική εμπειρία, για την κατανόηση της οποίας πολλοί αναλυτές δεν δίστασαν να μιλήσουν υπό το πρίσμα μιας αδρανούς και εμμένουσας αποικιοκρατίας εντός της γαλλικής δημοκρατίας, μας το αποδεικνύει.